Št./No. 3/2020
Str./pp. 160–163
ISSN 0038 0474

Zgodovinsko-primerjalna študija razvoja pedagogike in šolstva nekdanje Jugoslavije

Recenzija knjige Razvoj i aktuelne tendencije pedagogije i školstva na području nekadašnje Jugoslavije (Univerzitetna založba Univerze v Mariboru, 2020)

Univerzitetna založba Univerze v Mariboru je letos izdala zelo zanimivo in za pedagogiko na širšem območju jugovzhodne Evrope pomembno znanstveno monografijo z naslovom *Razvoj i aktuelne tendencije pedagogije i školstva na području nekadašnje Jugoslavije*. Urednik Edvard Protner v predgovoru izriše kronologijo intenzivnega povezovanja in sodelovanja avtorjev monografije, ki so nosilci predmetov s področja zgodovine pedagogike in primerjalne pedagogike na univerzah v državah, ki so nastale na tleh nekdanje Jugoslavije. Pobuda za to sodelovanje izhaja z Oddelka za pedagogiko Univerze v Mariboru in sega v leto 2010. V desetletju, ki je sledilo, so tukaj organizirali več mednarodnih znanstvenih konferenc (2010, 2012, 2015), na katerih se je izoblikovala potreba po tesnejšem sodelovanju mednarodne skupine iz držav nekdanje Jugoslavije. Rezultat so konference, ki so bile organizirane na Univerzi v Beogradu (2014), Univerzi v Zadru (2016) in Univerzi Črne gore (2019), avtorji monografije pa so se v tem obdobju srečevali še na številnih drugih mednarodnih dogodkih, kar priča o trdni prijateljski in strokovni povezanosti skupine, ki obeta sodelovanje tudi v prihodnje. Monografija prinaša članke, ki so bili predstavljeni na nekaterih od teh konferenc in objavljeni v angleškem ali slovenskem jeziku, tukaj pa so prevedeni v hrvaški jezik, da bi tako postali dostopnejši strokovni javnosti in študentom pedagogike na širšem območju nekdanje Jugoslavije.

Poleg kronologije sodelovanja avtorjev monografije urednik v predgovoru pojasnjuje tudi kontekst raziskovanja in osrednji raziskovalni pristop. Bralca uvede v branje osrednjih poglavij, ki so smiselno razdeljena v tri vsebinske sklope: 1. Razvoj izobraževanja učiteljev v nekdanji Jugoslaviji, 2. Šolstvo in pedagogika v Jugoslaviji v socializmu in 3. Pedagogika v nekdanji Jugoslaviji med preteklostjo in prihodnostjo.

Avtorji veliko pozornosti namenjajo terminologiji, ki je precizna in premišljena, znanstveni izsledki pa so izjemno dobro podkrepljeni z viri, tako primarnimi kot sekundarnimi. Delo sicer prinaša izsledke, ki so geografsko zamejeni, a njihova znanstvena relevantnost je mnogo širša, in sicer tako za področje zgodovine pedagogike in šolstva kot tudi za področje primerjalne pedagogike. Znanstvena monografija *Razvoj i aktuelne tendencije pedagogije i školstva na području nekadašnje Jugoslavije* je namreč – gledano tudi v mednarodnem merilu – eno redkih tako poglobljenih in celovitih del, ki sledijo zgodovinsko-primerjalnemu raziskovalnemu pristopu. Primerjalno raziskovanje je izjemno zahtevno, saj od raziskovalcev na eni strani terja nenehno presojanje o pomenu posameznih detajlnih podatkov, ki lahko pomembno vplivajo na interpretacijo in jih zato ne želijo zanemariti, ter na drugi

strani iskanje splošnejših značilnosti in zakonitosti. Gledano v celoti, je avtorjem knjige to ravnovesje uspelo vzpostaviti, kar bralcu omogoča izluščiti nekaj temeljnih skupnih značilnosti in razlik v razvoju pedagogike in šolstva na območju nekdanje Jugoslavije. Hkrati pa je izjemno dober primer pritrditve tezi, prisotni na področju primerjalnega raziskovanja, ki pravi, da je mogoče obstoj podobnosti med sistemi izobraževanja razumeti samo, če jih opazujemo na bolj abstraktni ravni. Bolj poglobljena analiza namreč vedno pokaže, da dejansko med sistemi obstajajo velike razlike (Spasenović 2019, str. 65). To tezo najbolj eksplicitno odseva prvi sklop, ki obravnava čas po razpadu Jugoslavije, a zanimivo je, da teza velja tudi za čas, ko je skupna država še obstajala, a je njeno šolstvo zaznamovala zelo velika raznolikost zaradi neenakosti v stopnji razvoja šolstva kot tudi zaradi decentraliziranega pristopa k regulaciji šolstva v državi.

Monografija prinaša nekaj ključnih uvidov v skupne značilnosti in razlike v razvoju pedagogike in šolstva na območju nekdanje Jugoslavije ter v dinamiko odnosa med pedagogiko, šolstvom in politiko. Poskušajmo jih nekaj identificirati. Okolja, ki so že pred drugo svetovno vojno poznala univerze in študij pedagogike v njihovem okviru (Beograd, Zagreb, Ljubljana), so akademsko pedagogiko razvijala v tesnem stiku z mednarodnih okoljem, kar je prineslo znanstveno kakovost in relevantnost ter že zelo kmalu v pedagogiko vneslo pluralnost razmišljanj in pristopov. Avtorji ugotavljajo, da se je v teh okoljih pedagogika najbolj naslonila na nemško pedagoško tradicijo. To ni posledica zgolj kulturne in zgodovinske bližine, ampak predvsem posledica dejstva, da je nemška pedagogika v tistem času pomenila vrhunec pedagoške znanosti, ker ji je uspelo okrepiti avtonomno pozicijo pedagogike kot znanosti. Hkrati avtorji pokažejo, da visokošolski učitelji konec 19. in v začetku 20. stoletja niso študirali le nemških avtorjev, ampak tudi ameriške, ruske in druge. Seznanjali so se z različnimi pedagoškimi šolami, prinašali znanja v naš prostor, se do njih kritično opredeljevali in postopoma gradili svoje pedagogike. Vendar je v to obdobje ostro zarezala druga svetovna vojna in povojna uvedba enopartijskega sistema, ki ni dopuščal pluralizma v družbi in znanosti. Kar nekaj univerz, ki so nastale po osvoboditvi (Sarajevo, Skopje, Črna gora in druge univerze, ki so jih postopoma ustanavljali v posameznih republikah), ni imelo predhodne izkušnje znanstvene pluralnosti in avtonomne drže, zaradi česar so bile z vidika uveljavljanja znanstvenih načel v pedagogiki še toliko bolj ranljive. Kot beremo, je bila zlasti v teh okoljih pedagoška misel strogo podrejena prevajanju partijskih smernic v pedagoško prakso (Snježana Šušnjara, Suzana Miovska-Spaseva, Vučina Zorić). Na drugi strani pa avtorji iz Srbije, Slovenije in deloma Hrvaške (Nataša Vujisić Živković, Vera Spasenović, Zdenko Medveš, Igor Radeka) pokažejo, da na univerzah do popolne sprege med politiko in pedagogiko vendarle ni prišlo. Interpretacije tega zgodovinskega obdobja bodo zagotovo ostale različne in se gibale med tistimi, ki pravijo, da se je pedagogika »opirala na najbolj dogmatske in diamatske interpretacije marksizma« (Kodelja 2019, str. 125), in drugimi, ki pravijo, da je po vojni šlo tudi za paradigmatski prehod iz kulturne v socialnokritično pedagogiko (Zdenko Medveš) oziroma za prehod od deduktivne k induktivni metodi raziskovanja (Nataša Vujisić Živković, Vera Spasenović). Avtorji hkrati ugotavljajo, da je bilo v razmerju med pedagogiko in politiko zelo pomembno leto 1948, ko je prišlo

do spora med Jugoslavijo in Sovjetsko zvezo. Takrat je Jugoslavija s svojim samoupravljanjem začela iskati tretjo pot (Igor Radeka), kar je prineslo nekaj sprostitve, ki je omogočila zelo pomemben razmah empiričnega raziskovanja in tudi vzpostavila pogoje za nekoliko kritičnejši odnos pedagogov do zahtev politike. A ostaja dejstvo, kot jasno pokažejo avtorji, da se o vzgojnih ciljih socialistične šole še dolgo potem ni dvomilo. Popolnega odgovora na vprašanje, ali je to bilo zato, ker so kot zagovorniki socialnokritične pedagogike imeli enake ključne vrednote kot politika, ali vsaj nekatere od teh vrednost, in želeli prispevati k vzpostavljanju večje družbene enakosti skozi šolski sistem, ali pa zato, ker si drugačnih mnenj preprosto niso upali izraziti, pa gotovo ne bomo nikoli dobili, saj so v ozadju tudi intimne vrednote in motivi vsakega posameznega akterja. Verjetno pa se prvi resni spor med pedagogiko in politiko, ki zadeva vzgojne oziroma vrednotne temelje šole, zgodi šele v začetku osemdesetih let v Sloveniji z uvajanjem usmerjenega izobraževanja, ko se celotna strokovna javnost upre skupnim jedrom.

Uvajanje tretje poti je imelo tudi senčno plat, na katero opozarjata N. Vujisić Živković in V. Spasenović na primeru Srbije: iskanje lastne poti v pedagoški teoriji in praksi je prineslo preveliko distanciranje od mednarodnih tokov in zapiranje v lastne meje, ki se ga v nekaterih okoljih še dolgo potem niso mogli povsem otresti. To je pedagogiko dodatno osiromašilo in morda celo pripomoglo h kasnejšemu nekritičnemu prevzemanju praks z anglosaškega območja, vključno z novimi dogmami, tokrat izhajajočimi iz globalne izobraževalne politike. Monografija nedvomno dokazuje, kako ključna je za znanost odprtost v svet in kako pogubna domačijskost, ki jo spremlja servilnost do močnejšega.

Avtorji v monografiji izjemno detajlno opišejo še en zanimiv fenomen. Jugoslovanske oblasti so v povojnem času vložile izjemne napore v izgradnjo šolskega sistema, zlasti na območjih, kjer zaradi zgodovinskih razlogov javnih šol skorajda ni bilo, s tem pa je bila tudi stopnja nepismenosti zelo visoka. Kot pokažejo, lahko povojno Jugoslavijo razdelimo na dva dela: severni del, ki je pred letom 1876 spadal pod Avstro-Ogrsko, in južni del, ki je bil del otomanskega imperija. V severnem delu je ob nastanku Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev že obstajal temelj javnega šolskega sistema, medtem ko ga v južnem še ni bilo. Čeprav je Kraljevina SHS nadaljevala razvoj šolstva, lahko rečemo, da se je njegov pravi razvoj začel šele po drugi svetovni vojni. Oblasti so vložile veliko napora v izgradnjo javne mreže vrtcev in šol, odpravljanje nepismenosti, izboljševanje možnosti šolanja za ljudi z ruralnih območij, manjšine in ženske, kot opozarja S. Miovska-Spaseva.

Ob tem se je razvijalo tudi izobraževanje učiteljev. Izobraževanje učiteljev je v povojnem času doživelo velik razcvet, s čimer je pridobila tudi pedagogika, ki se je vedno bolj utrjevala na filozofskih fakultetah po državi. To na eni strani kaže na pomen filozofske fakultete kot okolja, v katerem se razvija znanstvena pedagogika, hkrati pa kaže na tesno prepletenost pedagogike in družbenih potreb. Čeprav pedagogika, kot opozarja tudi Biesta (2014), izhaja iz znanstvenega interesa po spoznanju vzgoje kot fenomena, je zagon za njen razvoj vendarle prišel iz družbene potrebe, saj je pedagogika pomemben temelj pedagoškega izobraževanja celotnega pedagoškega kadra. Zato je postala normativna veda, kot taka tesno prepletena s prakso in hkrati zato morda tudi bolj ranljiva za ideološke in politične pritiske.

Zaradi tega je razmerje med teorijo in prakso v pedagogiki ter v izobraževanju učiteljev in pedagogov tako občutljivo in kontroverzno vprašanje pedagogike. V tej luči velja ocenjevati vlogo pedagogike in pedagogov tako v socializmu kot tudi danes: izjemno zahtevno, a pomembno je utemeljevanje znanstvene avtonomije naše vede, da bo dialog s skupnostjo (in podpora pedagogike njenemu razvoju) tvoren. Da bo pedagogika podpirala prizadevanja družbe pri razvoju šolstva – in avtorji pokažejo, da je tako bilo v času socializma, ko so s svojimi raziskavami to počeli številni raziskovalci – da pa vendarle ne bo v servilni vlogi, izpolnjujoč cilje, ki imanentno niso pedagoški in s tem ne v službi razvoja človeka v pogojih svobode in enakosti. Zato monografijo Razvoj i aktuelne tendencije pedagogije i školstva na području nekadašnje Jugoslavije berem tudi kot poziv pedagogom k ohranitvi in krepitvi kritične drže do aktualnih družbenih pritiskov. Ne smemo dovoliti, da bi en nabor od zunaj postavljenih ciljih preprosto zamenjali z drugim naborom. Če to dopustimo, nismo v primerjavi s socializmom storili nič drugačnega.

Dr. Klara Skubic Ermenc

Literatura in viri

Biesta, G. (2014). Is philosophy of education a historical mistake? Connecting philosophy and education differently. *Theory and Research in Education*, 12, št. 1, str. 65–76.

Kodelja, Z. (2019). Znan. svet. dr. Zdenko Kodelja. V: G. Pompe (ur.). *Slavnostni zbornik ob 100-letnici Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, str. 125–126.

Spasenović, V. (2019). *Obrazovna politika. Globalni in lokalni procesi*. Beograd: Institut za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu.